

Zahir al-Din Nishâpûrî (trc. K. A. Luther, ed. C. E. Bosworth), London 2001, s. 1-27, ayrıca bk. editörün girişi, s. VIII-X; K. A. Luther, "The Saljûqnâmah and the Jâmi' al-Tawârîkh", *Mecmû'at-i Hîttâ-behâ-yi Tahkîkî der-Bâre-i Reşîdüddîn Fazlul-lâh-ı Hemedânî* (nşr. Seyyid Hüseyin Nasr v.dğr.), Tahrân 1350 hş./1971, s. 26-35; J. S. Meisami, *Persian Historiography to the End of the Twelfth Century*, Edinburgh 1999, s. 229-233, 255-256; Elton L. Daniel, "The Rise and Development of Persian Historiography", *A History of Persian Literature X: Persian Historiography* (ed. Ehsan Yarshater – Charles Melville), London-New York 2012, s. 101-154; Cl. Cahen, "Selçuklu Devri Tarih Yazıcılığı" (trc. Nejat Kaymaz), *TAD*, VII/12-13 (1969), s. 193-221; Mirza İsmâil Han Afşâr, "Selçuknâme-yi Zahîrî-yi Nişâbüri ve Râhatü's-şudûr-i Râvendî", *Mecelle-yi Mihr*, II/1 (1313-14 hş./1934-35), s. 25-30; II/2 (1313-14 hş./1934-35), s. 157-161; II/3 (1313-14 hş./1934-35), s. 241-245.

OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

ZAHİRİYE

(ظهيريه)

Yazma kitaplarda genellikle temellük kaydının tezhîpli olarak yer aldığı, esas metnin başladığı yaprağın arka yüzü (bk. TEZHİP).

ZÂİDE b. KUDÂME

(زائدة بن قدامة)

Ebü's-Salt Zâide b. Kudâme es-Sekafî (ö. 161/777)

Küfeli muhaddis, tâbîi.

Babası Kudâme'nin Küfeli muhaddislerden olduğu bilinmektedir. Zâide'nin kendilerinden hadis öğrendiği hocaları arasında Humeyd et-Tavîl, Hişâm b. Urve, Âsım b. Behdele, Simâk b. Harb, Ebû İshak es-Sebîi, A'meş, Atâ b. Sâib, Süleyman b. Tarhân ve Süddî gibi muhaddisler bulunmakta, kendisinden hadis rivayet edenler arasında da Abdullah b. Mübârek, Süfyân b. Uyeyne, Süfyân es-Sevrî, Abdurrahman b. Mehdi, Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn, Ebû Dâvud et-Tayâlisî başta olmak üzere pek çok muhaddis yer almaktadır.

Zâide'nin talebesi Osman b. Zâide er-Râzî'nin kaydettiğine göre kendisi hadis tahsili için Kûfe'ye geldiğinde Süfyân es-Sevrî'ye kimlerden hadis öğrenebileceğini sormuş, o da Zâide b. Kudâme ile Süfyân b. Uyeyne'yi tavsiye etmiştir. Diğer bir talebesi Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme el-Küfî hocasının en doğru ve en iyi insanlardan biri olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel hadiste dört kişinin titiz davran-

diğini belirterek Süfyân, Şu'be b. Haccâc, Ebû Hayseme Züheyr b. Harb ve Zâide b. Kudâme'nin adlarını saymış, bir başka sefer de, "Bir hadisi Zâide b. Kudâme ile Züheyr b. Harb'den duymuşsan Ebû İshak es-Sebîi'nin rivayetleri hariç onu başkalarından duymana gerek yoktur" demiştir. Ebû Zür'a er-Râzî, Zâide'yi sadûk ve ilim ehli, Ebû Hâtîm er-Râzî ise sika ve sünnete çok bağlı bir muhaddis diye niteleyerek onu Ebû Avâne el-Vâsîti'den daha çok beğendiklerini ve hadis hâfızları Şerîk b. Abdullah ile Ebû Bekir b. Ayyâş'tan daha güçlü bir hadis hâfızı olduğunu söylemiş, Nesâî ve Ebû'l-Hasan el-İclî de Zâide'nin sika kabul edildiğini zikredenler arasında yer almıştır. Zâide kendisinden hadis öğrenmeye gelenleri titizlikle seçer, bütün varlığı ile sünnete bağlı olmayanlara hadis rivayet etmezdi (Hatîb el-Bağdâdî, I, 332-333). Züheyr b. Muâviye, Zâide'nin yanına geldiğinde Zâide onun hadis rivayet ettiği birini eleştirerek, "O adam sünnete bağlı mı?" diye sormuş, Züheyr onun herhangi bir bid'atını görmediğini söyleyince, "O sünnete titizlikle bağlı mı?" diye tekrar sormuş, bu defa Züheyr'in sorduğu, "İnsan ne zaman bid'atçı olur?" sorusuna, "Ebû Bekir ile Ömer'e hakaret ettiği zaman" cevabını vermiştir (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, VII, 377). Muâviye b. Amr el-Ezdi'nin naklettiğine göre Zâide b. Kudâme, Abbâsîler'in önde gelen kumandanlarından Hasan b. Kahtabe'nin ordusunda Bizans topraklarında yapılan bir savaşta çoğunlukla kabul edilen görüşe göre 161 yılı başlarında (777 yılı sonlarında) vefat etmiştir (İbn Sa'd, VIII, 499). Bu tarih 160 (776) ve 162 (778) olarak da zikredilmiştir. Hayatının önemli bir kısmı hadis tarihinin tedvin dönemine rastlayan Zâide ilk musanniflerden biri olarak rivayet ettiği hadisleri tasnif etmiş, *et-Tefsîr*, *Kitâbü'l-Kırâ'ât*, *es-Sünen*, *ez-Zühd* ve *el-Menâkıb* adlı eserlerinin bulunduğu nakledilmiştir. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de ve diğer hadis kitaplarında yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 378; VIII, 499; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, III, 432; VII, 179; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 613; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. İbrâhîm Ramazan), Beyrut 1417/1997, s. 282; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlakü'r-râvî ve âdâbî's-sâmi'* (nşr. Mahmûd et-Tahhân), Riyad 1403/1983, I, 332-333; Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh li-men harrece lehü'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-şâhih* (nşr. Ebû Lübâbe Hüseyin), Riyad 1406/1986, II, 600; Mizî, *Tezhîbü'l-Kemâl*, IX, 273-277; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, VII, 375-378; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 215-216; İbn Hacer, *Tezhîbü't-Tehzîb*, I, 231; III, 306-307.

HAYATİ YILMAZ

ZÂİFİ

(ضعيفي)

(ö. 964/1557)

Divan şairi, müderris.

Adı Mehmed'dir; babasının adı Evrenos, dedesinin adı Nüreddin'dir. Lakabı Talışman Hoca olup Zaîfî-i Rûmî diye şöhet bulmuştur. Üsküp yakınlarındaki Karatova'da doğdu. 950'de (1543) yazdığı *Kitâb-ı Niğâristân*'dan doğum yılının 900 (1494-95) olduğu anlaşılmaktadır: "Ko gaflet uykusun ey yaşı elli / Senin hâlin olur beş günde belli // Bize hoşluk demi ey-yâm-ı işret / Dokuz yüz elli yıldıydı hicret." Ünlü akıncı ailesi Evrenosoğulları'na mensup olduğuna dair izler vardır. Otobi-yografik eseri *Sergüzeşe*'e göre çok küçük yaşta iken babasından eğitim aldı. Ardından tahsiline Kadı Bedreddin'in yanın-da devam etti. Edirne ve Bursa'dan sonra İstanbul'da Sahn-ı Semân medresesinde öğrenim gördü. Dönemin tanınmış âlimlerinden Zenbilli Ali Efendi'den mülâzım oldu. Bir süre Defterdar Abdüsselâm Çelebi'nin oğlu Ahmed Çelebi'ye ders verdi (*Külliyât-ı Zaîfî*, vr. 133^a), ayrıca müsten-sihlik yaptı. Hocasının ölümünün ardından Halvetiyye'nin Sünbülüyye koluna intisap ederek tasavvuf yoluna girdi. Müderrisliğe Yenice-i Vardar'daki Mûsâ Bey Medresesi'nde başladı. İki yıl sonra İstanbul'a döndü. Hâmisi Mehmed Paşa'nın davetiyle Kanûnî Sultan Süleyman'ın Bağdat seferine katılarak Sivas, Diyarbekir ve Tebriz'e gitti. Dönüşte Diyarbekir Ziyâiyye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Mehmed Paşa, Anadolu beylerbeyi olunca onunla birlikte Kûtahya'ya gitti. Ardından Kanûnî'nin Korfu seferine iştirak etti. Plevne Mihaloğlu Medresesi'nde müderrislik yaparken bir kısım eserlerini yazdı. Yine Mehmed Paşa'nın vezirliğinde Yenice-i Vardar'daki Ahmed Bey Medresesi'ne geçti. Ertesi yıl İstanbul'a dönerek kazaskere mülâzım oldu. Ardından Edirne Hacıhasanzâde Medresesi'ne tayin edildi. İki yıl sonra İstanbul Dâvud Paşa Medresesi'ne nakledildi. Ardından görevlendirildiği İznik Orhan Gazi Medresesi'nden emekliye ayrıldı. Ömrünün çoğunu mansıp beklemekle geçiren Zaîfî 29 Safer 964'te (1 Ocak 1557) son eserini tamamlamasının ardından 9 Rebiülevvel 964 (10 Ocak 1557) tarihinde vefat etmiştir (Koçin, *Za'îfî: Gülşen-i Mülûk*, s. 43). Kaynaklarda bir erkek kardeşiyle Abdullah Mehmed adında bir oğlundan söz edilir (Akalin, s. 45, 904). Cüs-

ZÂİFİ

seli ve kuvvetli bir bünyeye sahip olmasına rağmen “Zaîfî” mahlasını niçin kullandığı bilinmemektedir. Kınalızâde bu mahlası “İnsanlar zayıf yaratıldı” âyetinden (en-Nisâ 4/28) aldığını ileri sürer (*Tezkire*, II, 578). Tezkirelerde şiirlerinin sade, tekel-lûf ve tasallüften (zarafet iddiasında bulunmak) uzak olduğu kaydedilirse de daha ziyade ilmiyle tanındığı belirtilir. Ahlâkî ve öğretici yönü sanat tarafından daha üstündür. Eserlerinde mev’iza, atasözü ve deyimlere yer vermesi ifadesine akıcılık ve zenginlik kazandırmıştır. Gazelleri âhenk yönünden başarılı olup bazı kasidelerinde müsikî âhengini yakaladığı ileri sürülür. Nesirlerinde ise ağıdalı ve sanatkârane bir üslûp kullanmıştır.

Eserleri. Ekserisi Farsça’dan tercüme olan, genelde mesnevi türündeki on sekiz eserinin çoğu külliyyatında yer almaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’ndeki (Revan Köşkü, nr. 822) kitapları arasında bulunan külliyyatında irili ufaklı on üç eser mevcuttur. 1. *Divan*. Yedi kaside, iki terciibend, dört murabba, birer muhammes, müseddes, müstezad, 354 gazel, otuz tarih (on dördü Türkçe, on ikisi Farsça, dördü Arapça), yirmi kıta (on yedisi Arapça), herce vezininde sekiz manzume, yirmi sekiz rubâî başlıklı kıta (üçü Farsça), dört lugaz, beş muamma, beş beyit (Farsça), yirmi altı müfreden (üçü Farsça) oluşan divanı mürettep değildir. Eser üzerine Kâmil Akarsu’nun hazırladığı doktora tezi kısaltılarak basılmıştır (bk. bibl.). 2. *Sergüzeşt-i Zaîfî*. İçinde “Aşkî vü Ma’sûk” adlı bir hikâye ile “Fâl-i Murgân” adlı bir falnâme bulunan (Kurnaz, s. 221-234) otobiyografik eserde şair Osmanlı tarihiiyle bağlantılı olarak hayatını anlatır. Bir kısmı Robert Anhegger tarafından yayımlanan eser üzerine daha sonra Mehmet Ali Üzümcü yüksek lisans tezi hazırlamıştır (*Kitâb-ı Sergüzeşt-i Zaîfî*, 2008, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). 3. *Gülşen-i Mülûk*. Padişahlara nasihat vermek için yazılan bu manzum-mensur eseri Abdülhakim Koçin neşretmiştir (Ankara 2005). 4. *Cevâhirmâme*. Ahmed b. Abdülazîz Gevherî’ye ait aynı adlı Farsça eserin çevirisi olup Fatma Sabiha Kutlar tarafından yayımlanmıştır (*Klasik Dönem Metinlerinde Değerli Taşlar ve Risâle-i Cevâhirmâme*, Ankara 2005). 5. *Münşeât*. Arapça, Farsça, Türkçe mektuplardan meydana gelen eser külliyyatının içinde yer almaktadır (TSMK, Revan Köşkü, nr. 822, vr. 184^b-194^b). 6. *Kitâb-ı Nigâristân ve Hadîka-i Sebzistân*. Sa’dî-i Şîrâzî’nin *Gülîstân*’ının Türkçe tercümesidir. *Tercüme-i Manzû-*

me-i Gülîstân adıyla da anılan eser üzerine Fatma Büyükkarcı Yılmaz doktora tezi hazırlamıştır (bk. bibl.). 7. *Gülşen-i Sîmurg*. Ferîdüddin Attâr’ın *Manîku’t-ţayr*’ının manzum tercümesi olan eser üzerine Ali Rıza Özyuğun yüksek lisans (*Zaîfî Pir Mehmed ve Gülşen-i Sîmurg: Tenkidli Metin ve İnceleme*, 1993, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Berrin Uyar Akalın doktora tezi (bk. bibl.) hazırlamıştır. 8. *Bostân-ı Nesâyih*. Attâr’ın *Pendnâme*’sinin genişletilmiş Türkçe manzum tercümesidir. Abdülhakim Koçin eseri yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlamış (bk. bibl.), eser ayrıca Ümit Tokatlı tarafından neşredilmiştir (*Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyih*, Kayseri 1995). Zaîfî’nin bunların dışında *Kitâb-ı Bâğ-ı Behîşt* (*Bostân* tercümesi), *Sabrû’l-mesâyib*, *Sûret-i Vakîyye-i ibn Mihâl Ali Beg*, *Mesnevi* (isimsiz), *Risâle-i İmtihâniyye*, *Risâle-i Vücûdiyye* ve ona ait olduğu söylenen *Gazâvâtü’n-nebî* adlı eserleri mevcuttur (Büyükkarcı, s. 44).

BİBLİYOGRAFYA :

Gülîstân-ı Zaîfî, British Museum, Or., nr. 11162, vr. 138^b; *Küllîyyât-ı Zaîfî*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 822, tür.yer.; Aşık Çelebi, *Meşâirü’ş-şuarâ*, vr. 284^b; Latîfî, *Tezkiretü’ş-şu’arâ ve tabsiratü’n-nuzamâ* (haz. Ridvan Canım), Ankara 2000, s. 369; Kınalızâde, *Tezkire*, II, 578; *Künhü’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısmı* (haz. Mustafa İsen), Ankara 1994, s. 237; Cemal Kurnaz, “XVI. Asır Şairlerinden Zaîfî’nin ‘Fal-ı Murgan’ı”, *Şükürü Elçin Armağanı*, Ankara 1983, s. 221-234; Abdülhakim Koçin, *Zaîfî ve Bustân-ı Nasâyih’i: İnceleme ve Tenkidli Metin* (yüksek lisans tezi, 1991), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.m.f., *Zaîfî: Gülşen-i Mülûk*, Ankara 2005, tür.yer.; Kâmil Akarsu, *Rumelîli Zaîfî: Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divânı’ndan Seçmeler*, İstanbul 1993, s. 18-20; Berrin Uyar Akalın, *Zaîfî, Gülşen-i Sîmurg: İnceleme-Tenkidli Metin* (doktora tezi, 2001), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Fatma Büyükkarcı Yılmaz, *Zaîfî’nin Manzum Gülîstân Tercümesi: Kitâb-ı Nigâristân-ı Şehristân-ı Sebzistân* (doktora tezi, 2001), MÜ Tarih Araştırmaları Enstitüsü, tür.yer.; Haluk Gökalp, *Eski Türk Edebiyatı’nda Manzum Sergüzeşt-nâmeler*, İstanbul 2009, tür.yer.; R. Anhegger, “16. Asır Şairlerinden Zaîfî I.”, *TDED*, IV/1-2 (1950), s. 135-166; Gönül Alpay Tekin, “Zaîfî Külliyyatının Yeni Bir Nüshası Hakkında”, *TUBA*, II (1978), tür.yer.; “Zaîfî Pir Mehmed (Karatovalı)”, *TDEA*, VIII, 635.

VİLDAN S. COŞKUN

ZÂİFİ MEHMED EFENDİ

(bk. MEHMED ZÂİFİ EFENDİ).

ZÂİM

(bk. ZEÂMET).

ZÂİM, Sabahattin

(1926-2007)

İslâm ekonomisi alanında ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarındaki çalışmalarıyla tanınan iktisatçı ve eğitimci.

Makedonya’nın İştîp kazasında dünyaya geldi. Babası Mehmed Efendi, annesi Saime Hanım’dır. Dedesi kereste tüccarı Hacı Mustafa Efendi’nin soyu XVII. yüzyılda Konya’dan Balkanlar’a göç eden Aslan Zaîm’e kadar uzanır. Aslan Zaîm, Balkan fetihlerine katılmış ve İştîp’te kendisine zeâmet verilmiştir. Zaim soyadı da buradan gelmektedir. Anne tarafının soyu, XVII. yüzyılda Kafkaslar’dan gelecek Köprülü’ye yerleşen Kara Otmanlı Ali Ağa’nın oğlu Âyan Ahmed Ağa’ya dayanmaktadır. I. Dünya Savaşı’ndan sonra Yugoslavya’da Türkler’e ve müslümanlara uygulanan baskılar yüzünden 1934’te ailesiyle birlikte İstanbul’a gitti. İştîp’te başladığı ilk öğrenimini İstanbul’da tamamladı (1937). Fatih Ortaokulu’nu, ardından Vefa Lisesi’ni bitirdi (1943). Bu lisede Nurettin Topçu, Reşat Ekrem Koçu gibi ünlü hocalardan ders aldı. Aynı yıl girdiği Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî Şubesi’nden 1947’de mezun oldu. 1950 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden öğrenim denklığı aldı. Devlette ilk görevine İstanbul maiyet memuru sıfatıyla başladı, Fatih ve Eyüp’te kaymakam vekilliği yaptı (1947-1949). Ardından Malatya’nın (şimdi Adıyaman) Kâhta, Sinop’un Ayancık ve Kastamonu’nun Abana ilçelerinde kaymakamlık görevinde bulundu (1950-1953).

Akademik hayatla tanışması, maiyet memurluğu esnasında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde doktora çalışmasıyla gerçekleşti. Burada meşhur Alman hocalarından Gerhard Kessler, Fritz Neumark ve Alfred Isaac’ın seminerlerini takip etti. 1953’te kaymakamlık görevinden ayrılıp İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Kürsüsü’nde asistan oldu. 1955’te doktorasını verdi; aynı yıl Amerika Birleşik Devletleri’ne gitti, Cornell Üniversitesi’nde çalışmalarına devam etti. Cornell’de doçentlik tezini hazırladı ve iki yıl sonra Türkiye’ye döndü. Doçentlik sınavını verince 1957’de Sosyal Siyaset Kürsüsü’nde kadrolu hocalığa başladı. 1963’te Almanya’da Münih Üniversitesi’nde iki yıl kaldı. Türkiye’ye geldikten sonra 1965’te profesörlüğe yükseltildi; 1979’da